

INSON HUQUQ VA ERKINLIKLARINI HIMOYA QILISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Nazarov Shavkat Nazarovich

Davlat boshqarivi kafedrasasi dotsenti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10555374>

ARTICLE INFO

Received: 15th January 2024

Accepted: 22th January 2024

Online: 23th January 2024

KEY WORDS

Inson huquqlari, huquq va erkinliklarni himoya qilish mexanizmi, shaxsiyat, takomillashtirish, huquqshunoslik.

ABSTRACT

Maqolada inson huquq va erkinliklarini himoya qilish tizimini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. Inson huquqi va erkinliklarini himoya qilish mexanizmini takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Zamonaviy huquqshunoslikning asosiy toifalariga mansub inson va fuqaroning huquq va erkinliklari fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishning muhim sharti bo'lib, uning sub'ektlari o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatini belgilaydi. Inson huquqlari instituti uzoq vaqt davomida nazariy va amaliy jihatdan rivojlanib kelmoqda. U yoki bu darajada inson huquqlari va erkinliklari barcha ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyalar tarkibida mavjud bo'lgan, lekin ular birinchi va keyingi konstitutsiyaviy hujjatlarda mustahkamlangan holda jahon konstitutsiyaviyligi amaliyoti va nazariyasi rivojlanishi bilan to'liq amalga oshirildi.

Inson huquqlari haqidagi zamonaviy g'oyalar va fikrlarning kelib chiqishi liberalizmning siyosiy va huquqiy fikrning yo'nalishi sifatida paydo bo'lishi bilan bog'liq. Liberalizm G'arbiy Yevropa madaniyati mevasi bo'lib, u Volter, Grotius, Jefferson, Didro, Lokk, Monteske va boshqa g'arb mualliflari asarlarida rivojlangan. Liberalizm mafkurachilari erkinlik, xususiy mulk daxlsizligi, insonning tabiiy huquqlarini e'lon qildilar. Bu g'oyalar ingliz mutafakkiri Jon Lokk asarlarida eng yorqin ifodalangan. Lokk o'z asarlarida ajralmas inson huquqlari, birinchi navbatda, erkinlik huquqi g'oyasini asoslab berdi va uni xususiy mulk huquqi bilan bog'ladi. Lokkning insonning tabiiy huquqlari to'g'risidagi ta'limoti alohida o'rin tutadi, u uni jamiyatning asosiy birligi deb biladi[5].

Bugungi kunda ham xalqaro-huquqiy, ham ilmiy va doktrinal darajada inson huquqlari shaxs va davlat o'rtasidagi munosabatlarda asosiy rol o'ynashi e'tirof etilgan. Ular shaxsning erkinligi va o'z taqdirini o'zi belgilash sohasini, uning avtonomiyasini o'rnatadi va jamoat munosabatlari tizimini shakllantirishga yordam beradi [2]. Inson huquqlari ijtimoiy munosabatlarni barqarorlashtiradi, inson erkinligi sohasiga aralashish bo'yicha davlat faoliyatining chegaralarini belgilaydi; shuningdek, davlatning shaxs va jamiyat oldidagi

javobgarligi darajasini belgilaydi. D.Usmonova to'g'ri ta'kidlaganidek, "Inson va fuqaroning huquq va erkinliklari, ularning axloqiy, qadriyat va insonparvarlik salohiyati turli ijtimoiy muammolarni hal qilish, nizolarni, keskinlikni minimallashtirish va pirovard natijada ijtimoiy organizmning yaxlitligini ta'minlash qobiliyatini "namoyish qiladi" [3].

F. Sh. Abdullayeva va Z.S. Saidjonovanning fikricha, "Inson huquq va erkinliklari muammosi inson hayotidagi asosiy muammolardan biri, balki asosiy muammolardan biridir... Shuning uchun ham inson huquq va erkinliklari doimo eng dolzarb muammolardan biri bo'lib kelgan jahon-tarixiy jarayonning borishini belgilovchi ijtimoiy-siyosiy hayotning mafkuraviy, nazariy va siyosiy muammolari aspektida" [3].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida O'zbekistonda inson va fuqaroning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va normalariga muvofiq tan olinishi hamda kafolatlanishi belgilab qo'yilgan. "Xalqaro-huquqiy hujjatlar va zamonaviy davlatlarning, jumladan, O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyalarida tasdiqlangan inson huquqlarining zamonaviy ro'yxati zamonaviy demokratik jamiyat normasiga aylangan standartlarning uzoq tarixiy rivojlanishi natijasidir" [4].

Ko'rinib turibdiki, zamonaviy dunyoda inson huquq va erkinliklari to'liq ta'minlanadigan davlat yo'q. O'zbekiston ham bundan mustasno emas. Mamlakatimizda inson huquqlariga rioya qilish bir qator omillar bilan murakkablashadi, ular orasida quyidagilarni qayd etamiz:

1) O'zbekistonda xalq va davlat munosabatlarining tarixiy an'alariga yakka shaxs hukmronligi, jamoaviy hayot tarzi; amalda inson huquqlarini e'tirof etgan va ta'milagan yozilgan hujjat bo'lmaganligi;

2) davlat huquqiy realligida barcha huquqlar hokimiyatdan kelib chiqadi. Konstitutsiyada O'zbekistonda demokratiya e'lon qilingan, ammo hozirgi O'zbekistonda siyosiy hokimiyatning birdan-bir manbai sifatida xalq e'tirof etilgan bo'lsa-da, amalda ijro hokimiyati organlari va mansabdor shaxslari ushbu holatni e'tibordan chetda qoldirishadi;

3) Konstitutsiyaga ko'ra xalq hokimiyatining eng yuqori to'g'ridan-to'g'ri ifodasi referendumlar va erkin saylovlardir. Lekin O'zbekiston qonunchiligida bir qator normalar aktiv va passiv saylov huquqini ro'yobga chiqarishda muammoli vaziyatlarni yuzaga chiqaradi;

4) Davlat mulki xalqning mulki sifatida yuritiladi. Biroq, davlat mulkidan foydalanish, egalik qilish hamda tasarruf etish jarayoni shaffof emasligi va jamoatchilikni xabardor qilinmasligi oqibatida muayyan guruhlar manfaati ifodalanishiga sabab bo'lmoqda [4].

Mamlakatda chinakam demokratiya bo'lmaguncha, inson huquq va erkinliklari to'liq amalga oshmaydi. Bunday sharoitda inson va fuqaro huquqlari uchun kurashish zarur, lekin bu kurash chinakam demokratiya, chinakam demokratik va ijtimoiy adolatli siyosiy tuzum o'rnatish uchun kurashga aylansagina samarali bo'ladi.

O'zbekistonda inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning muayyan huquqiy mexanizmi yaratilgan. Tashkiliy jihatdan u tegishli vakolatlarga ega bo'lgan davlat organlari va mansabdor shaxslar tizimi bilan ifodalanadi. Inson huquqlari bo'yicha vakil, Bolalar huquqlari bo'yicha vakil va boshqalarga inson huquqlari bo'yicha faoliyat bilan bevosita shug'ullanish yuklangan, ammo bu mexanizm faoliyati har doim ham samarali bo'lavermaydi va uni takomillashtirib borish zarur.

O'zbekistonda Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlarning shakllanishi mamlakatni isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarida davlat va jamiyatning barcha sohalarida demokratik islohotlar o'tkazish amalga oshirildi. Jumladan, davlatimiz rahbarining 2008 yil 1 maydagi "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 60 yilligiga bag'ishlangan tadbirlar dasturi to'g'risida"gi Farmoni O'zbekistonda Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlarning huquqiy maqomini mustahkamlash yo'lida yana bir muhim qadam bo'ldi, deyish mumkin.

Prezidentimiz Farmonida inson huquqlarini himoya qilish tizimini tashkiliy-huquqiy jihatdan yanada takomillashtirish, shuningdek, inson huquqlari bo'yicha milliy institutlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, moddiy-texnikaviy bazasini mustahkamlash, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi va boshqa milliy institutlar bo'linmalarining samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan sharoitlarni yaratish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni qabul qilish ko'zda tutilgan. Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida qabul qilingan me'yoriy hujjatlar, xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish maqsadida milliy institutlarning qonunchilik asoslarini takomillashtirish O'zbekistonning demokratik o'zgarishlarga sodiqligini yana bir karra namoyish qilmoqda. Ayni paytda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan inson huquqlari bo'yicha milliy institutlardan Oliy Majlis Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman), Bolalar huquqlari bo'yicha vakil, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonunchilik monitoringi instituti (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzurida Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining Islohotlarni huquqiy ta'minlash va huquqni muhofaza qilish faoliyatini muvofiqlashtirish xizmati) hamda Milliy markazimiz zimmasidagi vazifalarni to'laqonli bajarish yo'lida xizmat qilib kelmoqda [2]. Bu tashkilotlarning harakati, izlanishlari o'laroq, yurtimizda inson huquqlari muhofazasi yo'lida mustahkam qonunchilik tizimi barpo etildi. Istiqol yillarida insonning asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlashga doir konstitutsiyaviy qonunlar, kodekslar va boshqa qonunlar qabul qilinib, hayotga tatbiq etilmoqda. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi, "Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi, "Nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi, "Homiylilik to'g'risida"gi va boshqa qonunlarning qabul qilinishi inson huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirishga zamin bo'lmoqda. Ayni paytda mamlakatimizda inson huquq va erkinliklarining huquqiy asoslari yaratilishi va uning amalda qo'llanishi hamda kafolatlanishini kuzatuvchi mexanizmlardan yuqorida tilga olib o'tilgan institutlar bilan bir qatorda Oliy sud huzuridagi Sud qonunchiligini demokratlashtirish va liberallashtirish hamda sud tizimi mustaqilligini ta'minlash bo'yicha tadqiqot markazi va Adliya vazirligi, Bosh prokuratura, Ichki ishlar vazirligida inson huquqlari bo'yicha bo'linmalar va boshqarmalar samarali faoliyat yuritmoqda.

O'zbekistonda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan printsip va normalari ustunligi konstitutsiyaviy asosda e'tirof etiladi. Bugungi kunda mamlakatimiz inson huquqlari bo'yicha 70 dan ziyod xalqaro hujjatlar, xususan, BMT tomonidan inson huquqlari bo'yicha qabul qilingan 10 ta majburiy xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya qilib, o'zining xalqaro majburiyatlarini muntazam ravishda bajarib kelmoqda. Shavkat Mirziyoyev BMT Inson

huquqlari bo'yicha kengashining 46-sessiyasida nutq so'zladi. O'zbekiston prezidenti Shavkat Mirziyoyev Birlashgan Millatlar Tashkiloti Inson huquqlari bo'yicha kengashining 46-sessiyasida ishtirok etib, nutq so'zladi. Ta'kidlash joiz, O'zbekiston ilk bor Inson huquqlari bo'yicha kengashi a'zosi sifatida qatnashdi [1].

Bugungi kunda amaliy shaklga ega bo'lgan holda, islohotlar jarayoni davom etmoqda. Biz bir narsani tan olishimiz kerak: sudlarning mustaqilligi, fuqarolarning ularga bo'lgan ishonchi ortib borishi keng kuzatila boshlandi. Turli xil yirik qabulxonalarning tashkil etilishi huquqiy ongni yanada kuchaytiradi.

Insonning asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlash O'zbekistondagi islohotlarda eng muhim o'rinda turadi. «2030 yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlari mamlakatimizda har bir insonning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlashni ko'zda tutadigan "hech kimni e'tibordan chetda qoldirmaslik" tamoyili asosida amalga oshiriladi. Bu o'rinda so'z inson huquqlari bo'yicha Oliy komissar boshqarmasi ekspertlarining faol ishtirokida ishlab chiqilgan Inson huquqlari bo'yicha milliy strategiyani amalga oshirish to'g'risida bormoqda», — dedi Shavkat Mirziyoyev [1].

Bir so'z bilan aytganda, O'zbekistonning demokratik o'zgarishlarga sodiqligini namoyish qilish, yurtimizda kechayotgan ulkan o'zgarishlar va yangilanishlar davrida avvalo inson huquqlarini himoya qilish va rag'batlantirish birlamchi vazifalardan sanaladi. Bunda jamiyatimizda mavjud milliy institutlar ichida Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazining o'rni beqiyosdir.

Shunday qilib, amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar odamlarning turmush tarzi, dunyoqarashi, turmush tarzini o'zgartirmoqda. Shu tariqa O'zbekiston xalqaro maydonda ko'rayotgan barcha chora-tadbirlar doirasida inson huquqlarini ro'yobga chiqarishga salmoqli hissa qo'shmoqda. Mamlakat xalqaro huquq subyekti sifatida o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga ko'tarilib, xalqaro shartnomalar tuzish tashabbuskori, xalqaro norma ijodkorligining faol ishtirokchisi hisoblanadi. O'zbekistonda inson huquqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni umumlashtirib, quyidagi xulosaga kelishimiz mumkin:

- ✓ Inson huquqlari sohasidagi qonun hujjatlari shakllantirildi;
 - ✓ mamlakatda inson huquqlarini ta'minlashning institutsional mexanizmlari yaratildi;
 - ✓ davlat inson huquqlari sohasida xalqaro hamkorlikni amalga oshiradi;
- inson huquqlari sohasida ta'lim va ma'rifat ishlari amalga oshirilmoqda.

References:

1. Ablakimov B. (2022). Inson huquqlarini ta'minlash – bosh maqsadimiz. Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali, 1 (7), 51-55.
2. Abdullayeva Feruza Sharipovna, & Saidjonova Zulfizar Sobirjon Qizi (2020). Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish davr talabi. Oriental Art and Culture, (III), 405-415.
3. Usmonova, D. (2020). O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish va erkinliklarini ta'minlash. Science and Education, 1 (Special Issue 2), 12-17.
4. Topildiyev V.R., & Sharapova M. D/ (2022). O'zbekiston respublikasida inson huquqlarini himoya qilish xususida ayrim mulohazalar. Science and innovation, 1 (C3), 263-268. DOI: 10.5281/zenodo.6809308

5. <https://pravacheloveka.uz/ru/menu/prava-cheloveka-v-uzbekistane> [Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi rasmiy web-sayti]
6. Nazarovich, N. S. (2023). Non-State Non-Profit Organizations and Democratization of Society Life. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(2), 11-16.